

Гординський Святослав Ярославович

Біографія

Святослав ГОРДИНСЬКИЙ

Йому пощастило народитися в Коломиї, а не, скажімо, в Конотопі чи в Жмеринці. Тому його дитинство було серед українських книг та видатних українських людей. У Коломиї (сьогодні в це просто важко повірити) виходила тоді ціла низка газет і було кілька видавництв. Тодішня Коломия – маленька українська столиця на противагу нужденним малоросійським провінціям на взір Конотопа чи Жмеринки.

Його батько – Ярослав Гординський – був знаним літературознавцем і педагогом, і в їхньому домі збиралася галицька еліта. Звичайно ж, Гординський дав синові добру гімназійну освіту. На той час родина вже переїхала до Львова, де Гординський-молодший паралельно з гімназією відвідував малярську школу Олекси Новаківського, що забезпечило йому і добру мистецьку освіту.

Далі був Берлін, де юнак мав студії у відомого візантолога В. Залозецького. По тому – Париж, навчання в Академії Жуліана, де за чотири десятиліття до нього опановувала секрети живопису Марія Башкирцева. Була в його біографії і академія всесвітньовідомого кубіста Фернана Леже. Все, що можна було взяти й вивчити в Парижі, який мав славу Мекки мистецтв, Гординський узнав і вивчив.

Він не поповнив лави космополітичного племені паризьких художників, які народилися в різних кінцях світу й, мов метелики на вогонь, злетілися сюди, щоб – зчаста! – бідувати тут і марити славою, або вхопити птаху щастя за хвіст, як Пабло Пікассо чи Сальвадор Далі, або ж дочасно згаснути в невідомості, витративши всі свої сили на битву за місце під сонцем.

Гординський повернувся додому, де став ініціатором заснування Асоціації незалежних українських митців (АНУМ), до складу якої ввійшли Ковжун, Музика й Осінчук. Гординський став редактором журналу "Мистецтво", що його видавала АНУМ. А водночас редагував разом із Михайлом Рудницьким літературний часопис "Назустріч". І це не випадково, бо він уже тоді був знаним не тільки як художник, а і як поет.

Здається, сама наша історія поклала тоді на Львів, як і на Прагу, таку важливу місію, висунувши їх на роль українських культурних столиць. Потужні літературні сили в чеській столиці склали так звану Празьку школу поетів, що спалахнула цілим гроном першорядних творчих індивідуальностей. У той час, коли в Радянській Україні один за одним зникали і з літератури, і з життя діячі української культури, тут був український Ренесанс.

До Львова приходили страшні звістки: застрелилися Хвильовий і Скрипник, заарештовано Плужника, Зерова, Драй-Хмару, Филиповича, Підмогильного, Куліша, Курбаса, розстріляно Влизька, Косинку, Буревія, батька й синів Крушельницьких (ще недавно ці захоплені радянофіли вибиралися зі Львова на велику Україну)... Вже немає

там літературних угруповань "ВАПЛІТЕ", "МАРСу", "Нової генерації", неокласиків, "Плуга", між якими велася гаряча творча конкуренція, що народжувала благодатний дух змагальності, такий необхідний для нормального розвитку літератури. Після тотального розгрому всіх уцілілих зігнано до єдиної Спілки письменників, що вельми нагадувало п'ять років тому утворені колгоспи, – в такий спосіб їх значно легше контролювати й простіше ними управляти.

У Львові, мов пори року, змінюються літературні моди і погоди. Найбільше зазнає таких змін поезія. На очах стають історією "Молода муза", стрілецькі поети, "Митуса", тепер уже живими анахронізмами оголошено Б. Лепкого, В. Карманського, Уляну Кравченко, В. Пачовського. Молодий категоричний критик Микола Гнатишак, віддавши належне сивоголовим жерцям поетичної музи, стверджує, що "замріяні старі панове" вже не скажуть у літературі нового слова – все, що вони могли сказати, вони вже сказали. Усі його сподівання пов'язані з молодими, серед яких творчо найперспективнішими він називає Антонича, Завадовича, Кабарівського, братів Курдидиків, Лопушанського, Ярого, Кравцева, Кедро й Гординського. Їхня поезія – це "наставлення антисуб'єктивістичне, асентиментальне, волюнтаристично-бойове, життєрадісне".

Як показав час, великій літературі з-поміж них належало три імені: Антонич, Кравців і Гординський. Решта ж десь розгубилися на підступах до неї.

Отже, три нестандартні творчі індивідуальності, які жили передчуттям свого яскравого майбутнього. Три різних напрямки, три різних школи. Характерно, що кожен із них не є щось окремішне, замкнене в самому собі, львівсько чи галицько локальне. Всі троє поетів тісно пов'язані з загальноукраїнськими літературними традиціями – їм близькі неокласики, Микола Бажан, Юрій Яновський, Олекса Влизько.

В упорядкованій Романом Лубківським книзі Гординського "На переломі епох" (Львів, вид-во "Світ", 2004) вміщено низку його рецензій на книги українських письменників. У полі його зору твори Микола Зерова, Миколи Хвильового, Леоніда Чернова-Малошийченка, Олега Ольжича, Євгена Маланюка, Юрія Липи, Леоніда Мосендза, Олени Теліги... – це справді активна й поважна праця навіть і для "професійного" критика, який не був би художником, мистецтвознавцем, поетом і перекладачем. До речі, поточне рецензування, огляди й статті не зникли з його біографії і після еміграції до США. З усього масиву тамтешніх текстів у нещодавньому львівському виданні представлено написані вже в п'ятдесяті роки статті про Едварда Стріху (Костя Буревія), Михайла Ореста, Михайла Рудницького, Миколу Куліша, Юрія Косача, Остапа Тарнавського... Годі все це перелічити, враховуючи те, що чимало публікацій різних літ – особливо ж короткі рецензії та бібліографічні коментарі – до книжки "На переломі епох" просто не потрапили.

Лишається загадкою, як цей богемний чоловік, що не цурався розваг у товаристві, редагував два часописи, писав картини, поезії, мистецтвознавчі студії, перекладав, як він міг усе те встигати?! Окидаючи оком усю його тодішню творчу спадщину, навіть починаєш замислюватися: а чи не мав він роботящих літературних "негрів", кожен із

яких спеціалізувався б чи то на поетичному перекладі, чи то на поточному рецензуванні?..

Ні, не мав чоловік ніяких "негрів". Він мав енергію Святослава Гординського. Мав пожадливу зацікавленість усіма гранями творчості. І завжди мав що сказати. Переважну більшість написаного тоді справді цікаво читати й сьогодні. Окрім влучних спостережень і характеристик того чи того літературного явища, він часто, можливо, навіть сам того не помічаючи, характеризує і себе. Він незрідка звертав увагу в тексті чи біографії автора на те, що передовсім цікавило його чи було характерним і для нього. Окремі характеристики інших можна сприймати як автохарактеристики, автокоментарі. Скажімо, пишучи про Олексу Влизька, якого він воскресив для читача, впорядкувавши й видавши 1942 року у Львові том його поезій, Гординський наголошує, що Влизькова поезія "яскрава, динамічна, емоційно наладована, позначена великою культурою і винахідливістю віршової форми, свідчить про те, що автор ознайомлений з багатьма поетами західної літератури" - цими якостями відзначається і його, Гординського, творчість. Тут же йде перелік близьких і самому Гординському авторів. (До речі, цікава для біографій обох поетів подробиця. Коментуючи один із віршів Влизькових "Матеріалів до епопеї", Гординський пише: "Десять наприкінці 1931 року Влизько передав мені з Харкова до Львова через співака М. Голинського примірник "Живу, працюю", що зберігся в мене й досі...". Отже, вони мали бодай уривчасті, бодай епізодичні творчі контакти, незважаючи на кордонні мури, якими совдепія відгородилася від усього світу. І, можливо, саме цю книжку Влизька брав у Гординського читати Антонич - Орест Зілинський наполягав, що саме Влизько інспірував Антоничеву "Зелену елегію"...)

Гординський багато зробив як організатор видавничого життя у Львові під час Другої світової війни. Завдяки йому з'явилися друком десятки книг репресованих письменників. "Українське видавництво" оприлюднило і твори тоді прибулих до Львова Осьмачки, Любченка, Багряного. І в цьому також не остання заслуга літературно-мистецького редактора Святослава Гординського. Того, на кому, власне, й трималося все видавництво.

Але повертаємося до поета Гординського.

В одному з віршів його першої збірки читаємо такий "автопортрет" Гординського:

Мабуть, не модний я. Що ж - я такий, як є.
Звичайно, не такий, щоб гостроту тематик
Міняти на ніжний, ліричний тріолет,
Проціджений ситцем на напій ароматний.
- Одного лиш боюсь: впадати в трафарет.
Аж надто в нас кому затуплювати пера!
Я хочу, щоб кохав однаково поет
І буревій доби, і квіти, й хмародера...
Та найважливіше, щоб, зриваючись у лет,
Мав кришечку бодай фантазії Бодлера!

Як бачимо, Гординський прагне охопити буквально все. Його "Барви й лінії", що з'явилися 1933-го (йому тоді було двадцять сім років), відкрили поета широких тематичних зацікавлень, як це він і артикулює в зацитованих попереду рядках. Таким він і лишився в своїй поезії – у нього не було якоїсь однієї улюбленої теми, улюбленого мотиву.

Сучасний літературознавець пише через шість з половиною десятиліть після з'яви дебютної збірки Гординського, що в ній "смілива асоціативність притлумлювала її стильову еkleктику, де нагромаджувалися романтизовані елементи футуризму, "неокласицизму" та неоромантизму...".

Гординському все однаково близьке: далека Еллада, західна культура різних часів та український світ. У цьому розумінні він поет – принаймні, як для української літератури – винятково багатогранний і багатолікий. Не випадково ж упорядники відомої поетичної антології "Координати" Богдани Бойчук та Рубчак порівнюють його з португальцем Фернандо Песоа – здається, за ним стоїть цілий колектив різних літературних індивідуальностей. Гординський створює враження не одного, а кількох авторів різних літературних шкіл і різного культурного досвіду. У нього також стільки формальних облич, скільки тематичних.

Він справді зовсім інший у кожному тематичному матеріалі. Скажімо, звертаючись до свого улюбленого еллінського матеріалу, стає суголосний неокласикам. Та й не тільки в цьому матеріалі. (Автори-упорядники "Координатів" спостерегли виразні перегуки між Филиповичевим "Мономахом" і "Холмом" Гординського, а також поміж раннім Рильським і поемою Гординського "Сновидів").

У нього з'являється витонченість справжнього "парнасця". Він стає стилістично прозорий, од його строфи віє холодом століть і загадковим "мармуровим" спокоєм. Подекуди його вірші навіть видаються перекладами французьких класицистів, які охоче писали – і приблизно так писали – на теми античності.

Є в нього й іншого стильового та емоційного регістру поезії, але також на матеріалі часів еллінських чи Середньовіччя. В них зринають питомі ознаки інших літературних шкіл. Автор не раз стає в загадкову романтичну позу, вдається до ефектних жестів у дусі Франсуа Війона, Ронсара, Нерваля чи Альфреда де Мюссе. Йому однаково близькі бароко, рококо й романтизм. Він захоплено мандрує по мистецьких та історичних епохах, повторює великі імена й узирається духовним зором у величні творіння. Сам великий "європеець" Ігор Качуровський назвав Гординського "найєвропейськішим" із усіх українських поетів.

У час війни Гординський більше наблизився до української тематики. Особливо характерний щодо цього вірш "1941", у якому поет замислюється про український шлях у цьому воєнному вирі, коли важко збагнути, що й навіщо відбувається довкола.

Ще не скінчені дні поневірки й наруги:

На руїнах держав у пилу стоїмо,

Та змінє одного наїзника другий,

І над карком рипить по-старому ярмо.

Що ж писати? Про кров, про дими, про пожари? Проклинати – кого? Може, долю лиху,

Що поставила нас для довічної кари

На полях кочових, на розстаї-шляху?

Безглузді докори "залізу чужому", бо воно "безсердне й тверде", і "м'якосердна душа" серед громів, які розколюють світ, гостро відчуває свою безпритульність і безсилість.

Світ скаженіє і скаженіє у вінку пожеж і на танцях смерті. А ліричний герой Гординського, в якому легко впізнається автор, дивиться на все те українськими очима і переважає події та надії на зовсім інших, аніж учасники протиборства, терезах. І в нього виникає чимало запитань:

Ритм похідних фаланг, переможні квадриги,

Пожадливи наш зір їх проводить вперед,

Але хто присудив, при дорогах великих,

Нам стояти без слів, без поривів, без мет?

І хто долю нам дав лиш розлоги орати

І довбати руду для ворожих мечів,

Нам, кому на серцях полум'яні стигмати

Вкарбувала доба й накіпівий наш гнів?

Нема відповідей поетові. Держави зійшлися в смертельному герці, і всі у світі розуміють одну універсальну мову – мову сили. Всі визнають рацію за тим, хто виявиться найсильнішим. Поетові ж болить Україна...

Ось навала летить на сталеву навалу,

Йдуть народи, як тьма, йдуть під лопіт знамен,

Та для них Україна – лиш збіжжя і сало,

А для наших сердець – найсвятіше з імен.

Туп підкутих чобіт. За розбоєм розбої,

Знов збудили в огні, як прорік ще Тарас –

І в обличчя п'ястук тих, хто право присвоїв,

І закони чужі – проти нас, не для нас.

Цей вірш із книжки "Вогнем і смерчем", що побачила світ 1947 року у мюнхенському видавництві "Академія". Писаний же він, ясна річ, у дні війни й лишився для нас одним із тих, у яких виразно відбито українські почуття в Другій світовій. Своєрідний поетичний документ політичних настроїв нашої інтелігенції серед смертей та руїн старої Європи.

Українці виходили з цієї – геть чужої для них – війни, заплативши неймовірно дорогу ціну. Втративши рідних і близьких, попрощавшись з багатьма ілюзіями та надіями. Зробивши болісні відкриття. Усе це, помножене на сум'яття настроїв людини під бомбами, звучить і з вірша Гординського "Людина", який має місце і дату народження: бомбосховище у Відні, 25 січня 1945 р. "Паща вулиці, // як легендарний змії, // дише полум'ям. // Серед нього // вищерблені зуби руїн. // Лоскоче ніздрі //

блакитний димок, // кучерявий димок: // вже знаю, як пахне // Європа!" - з гіркотою констатує поет у цьому вірші, позначеному літературним аскетизмом. Автор також зробив для себе відкриття: після всього, що діялося в цій війні, поезія з її колишньою поетикою та естетикою - і неможлива, і геть зайва на землі, де, здається, як і в душах людських, немає жодного живого місця.

Поет окидає поглядом усе надовкілля - і повсюди чорне, монотонно-похмуре видовище: "Каркаси мурів -// готика, ренесанс, бароко, // стиль псевдокласичний - // всі вже обдерті // з орнаментів, // з непотрібних прикрас...". І його слово мовби вийшло з цієї агонії - воно не подібне до себе колишнього: "...вірші ці // пишу без рим, // без мелодійних ритмів: // усе, // що нагадує красу, // гармонію, естетику, лад - // не на місці: // все - святотатство, // все - неправда. // Перед тобою // оголене життя. // Поете, // доторкнися пальцями суті!".

Минуле стало випаленою, мертвою зоною. Час зупинився і впав до ніг зневіреної і знетямленої людини безнадійною руїною. Але тут поет нараз помічає: не все так однозначно, як здається. Виявляється, в живих "весело порипує під ногами потовчене скло!". А ще виявляється: ледве вирвавшись з лабетів смерті, людина вже починає про щось мріяти. Можливо, про світ без кордонів. Можливо, про рай земний. Можливо, про світову могутність. Чи, можливо, про натхненне творення нових руїн, щоб у цій війні "недоруйноване - доруйнувати".

Через кілька десятиліть напише свою "Людину" литовський радянський поет Едуардас Межелайтіс, у якого представник роду гомо сапієнса буде всуціль ідеологізований та ідеалізований. Цікаво було б прочитати порівняльний аналіз цих двох текстів, за якими стоять два соціально-політичних досвіди, дві різні духовні традиції.

Його поетична спадщина складає чотирнадцять книжок. Дві з них - "І переливи барв, і динамічність ліній" та "Колір і ритми" - з'явилися друком уже в Україні. Перша - 1990-го, друга - 1997-го. Роман Лубківський так визначав його "місце проживання" в українській поезії: "Воно там, близько від сузір'їв Богдана-Ігоря Антонича, Миколи Зерова, Олекси Влизька. Скільки б йому не дорікали і в 30-х, і в 60-х за "стилеву строкатість" (порівнюючи його при цьому з Леопольдом Стаффом), Святослав Гординський вирізняється своєю внутрішньою цільністю, котра, наче горно, переплавляє впливи, віяння, запозичення і витворює нову мистецьку якість...".

Поетичний переклад - також поважна сторінка літературної біографії Гординського. Він відтворив українською поему "Войнаровський" Кондрата Рилєєва. Переклав із давньоруської "Слово о полку Ігоревім". За ним - авторська антологія "Поети Заходу", куди увійшли переклади з латини, італійської, французької, англійської, німецької та польської. За ним і книга "Франсуа Війон. Життя і твори" (переклад, передмова, примітки). Говорячи про цю роботу, Качуровський наголошує: з погляду лінгвістичного неправильно казати, що Гординський перекладав Війона з французької. Адже французьких мов є три: старофранцузька (нею писано "Пісню про Роланда"), середньофранцузька (нею творено поезії Війона) і власне сучасна

французька мова.

Війон – особливо важке завдання для перекладача. Як уже мовилося, "нормальної" французької тут явно замало. Мало знати й середньофранцузьку, оскільки тексти Війона творені плебейським та злодійським арго; чимало тих лексем уже давно вийшли з ужитку. Гординському довелося розв'язувати не одну мовну головоломку, подорожуючи по текстах Війона.

Ось він, Війон Святослава Гординського:

Від голоду лиш ситий гине,
Безвірник молиться щодня,
Чорт любить плем'я янголине,
Хто гицля наляка? – щеня,
А вовка загриза ягня, –
Найбільш неволю люблять – бранці,
Найкращий спів у вороння,
А розум мають лиш коханці...

На гадку найдоскіпливіших експертів, Гординський відтворив і неповторний інтонаційний регістр Війона, і його парадоксальність, а при тому продемонстрував багатство лексичної партитури. Український читач може зіставити його переклад із українською версією Війона, що вийшла з-під пера такого видатного поета, як Леонід Первомайський, може, одного з найкращих у школі радянського перекладу. Але для цієї школи передусім була характерна метода роботи за інтерлінеарієм, тобто без знання мови оригіналу – тільки за підрядником. Первомайський не мав ні фундаментальної освіти Гординського, ні того знання мов, а лише талант його "не вивіз". Тому в нього було мало шансів для нормальної творчої конкуренції – адже самої версифікаційної вигадливості в цій ситуації явно замало. Бо ж справді важко вчути чар поетичного образу й мистецьку таїну з дерев'яного підрядника. Часто наші перекладачі взувалися на російські поетичні інтерпретації і незрідка при цьому повторювали тамтешні "відсебеньки" вже навіть у гротескному варіанті. Гординський – той щасливий випадок, за якого перекладач, працюючи з оригіналом, може роздивитися в ньому кожную фразу, кожную "клітинку" стилю, а водночас має змогу зіставити оригінал із його перекладами на ті мови, які перекладач знає. Останнє також вельми корисне, бо теж відчутно впливає на висоту стандартів мистецтва національних перекладів.

Не буде особливим перебільшенням сказати, що поет Гординський замовк після 1947 року після появи його збірки "Вогнем і смерчем". Далі впродовж десятиліть лише вряди-годи в періодиці з'являлися його нові вірші. Три книги, які вийшли по книжці "Вогнем і смерчем", оприлюднювали написане раніше. Він цілковито зосередився на літературному перекладі й мистецькій та мистецтвознавчій діяльності. Досить сказати, що Гординський оздобив 50 храмів у 12 країнах світу. Його перу належать монографії й нариси "Микола Глущенко" (в співавторстві з П. Ковжуном), "Тарас Шевченко – маляр", "Павло Ковжун", "Крук, Павлусь, Мухин – три українські різьбярі", "Олександр Грищенко", "Українські церкви в Польщі, їх історія, архітектура і доля", "Віктор

Цимбал", "Петро Андрусів", "Галина Мазепа", "Лео Мол", а також "Українська ікона", що виходила різними мовами. Він охоче брався за редагування мистецтвознавчих монографій та брошур, виступав із доповідями на теми культури, постійно рецензував найпомітніші видання з історії та теорії мистецтва. Скажімо, кожен том історії українського мистецтва зустрічав його розлогу рецензію на сторінках "Сучасності".

1991 року, за кілька місяців до проголошення державної незалежності України, він після довгої розлуки прибув до Львова. Поява там вісімдесятилітнього маестро стала справжньою сенсацією. Всі хотіли його бачити й чути. І хоч безпосереднє спілкування для Гординського було проблемою (мав трагічну спорідненість із його улюбленим Олексом Влизьком – глухоту), він з усіх сил прагнув задовольнити цікавість кожного. Львівські музеї та бібліотеки одержали його безцінні дари на взір рукописів Богдана-Ігоря Антонича.

В своїх спогадах після тієї одиссеї він розповів про цікаві сюжетні відлуння крізь десятиліття. Скажімо, такий. Ще 1931 року Гординський привіз до Львова картину свого італійського приятеля Маріо Тоцці "Торсо із збанком", яку мали показати на першій виставці Асоціації незалежних українських митців, а далі від імені Тоцці піднести в дар Національному музеєві, де відбувалася виставка. Через чотири з половиною десятиліття Тоцці, зустрівшись з Гординським у Римі, попросив його зробити фоторепродукції з "Торсо..." – готувався до друку альбом італійця. Що міг йому відповісти Гординський? Довго пояснювати: я, мовляв, політичний емігрант, тому дорога в Україну для мене закрыта... Розгублено промовив: "Якось постараюся". І треба ж таке: йому трапив до рук альбом з репродукціями Львівської картинної галереї, а там було репродуковано картину Тоцці. Але італійця вже не було серед живих...

І ось Гординський стоїть перед "Торсо із збанком". Йому розповіли, як у п'ятдесяти роки Римський національний музей звертався до Львова із запитом про цю картину, але італійці, як завжди велося в таких випадках, одержали відповідь: нема й сліду від неї – все знищили німецькі фашисти!

1 листопада 1943 року Гординський написав сонет про Львів і війну, про історію і надію:

Знов під ногами шарудять листки:
Вони, мов древнє золото багряне,
Нагадують душі забуті рани
І ржею зрад тавровані віки.
Що ж принесуть майбутнього роки?
Пройшли – і ще перейдуть гурагани,
Вже їм назустріч простягли каштани
Погрозливо безлисті п'ястуки.
Блаженні ті, що в мир і тишу вірять!
Вітає їх імлисте надвечір'я
У синяві будівель і дерев:
Та вмій відчути, як гряде нестримне

І жди, аж, тинк обсипуючи, grimне

Об мури знов сердитий левій рев!

І тоді, посеред війни, і згодом, живучи далеко за океаном, він вірив у галицький П'ємонт, у те, що минуться лихоліття з кривавими відблизками і що "розвіється потрохи дим//Над краєм стоптаним моїм// І стріне сонячне палання // Гімн".

Так воно сталося, і він це побачив.

Після повернення до США написав: щасливий з того, що побачив Львів і Київ. Львів, який добре знав, і Київ, "якого ще два-три роки тому не сподівався коли-небудь побачити...".

Більше він не зміг вирватися в Україну. Адже мав уже понад вісім з половиною десятиків літ.

До останніх днів писав і не розлучався з книгою.

Помер на вулиці, майже на ходу. Там, у себе в Вероні. Теплого весняного дня йшов на пошту. Перегорнулася остання сторінка його "трудів і днів".

Але лишилася перед нашим визором висока духовна вершина з його найменням.

Михайло СЛАБОШПИЦЬКИЙ
25 поетів української діаспори